

Jüri Järs
Biblioteka Politechniki w Tallinie
Estonia

Współpraca estońskich bibliotek naukowych: kwestie integracji i wspólnego korzystania z zasobów

Wstęp

Uważa się, że współpraca bibliotek jest dobrowolna. To oczywiście prawda, jednak kiedy mówimy o rzeczywistej sytuacji w Estonii, wydaje się, że współpraca bibliotek naukowych na poziomie narodowym jest obligatoryjna i nie do uniknięcia. Jeżeli jakaś biblioteka chce zachować absolutną niezależność i swobodę, z pewnością wiele na tym straci.

Aby mogła zaistnieć współpraca, muszą zostać spełnione pewne niezbędne warunki:

- określenie celu współpracy,
- wola współpracy,
- powołanie organizatorów-koordynatorów,
- sformułowanie "reguł gry" (regulacje prawne, porozumienia, kontrakty),
- wskazanie wykonawców,
- zapewnienie narzędzi i powiązań potrzebnych do kooperacji,
- znalezienie instytucji, pod egidą której współpraca mogłaby się odbywać.

Obecnie istnieją w Estonii trzy zasadnicze instytucje, założone przede wszystkim w celu inspirowania współpracy, pod kierunkiem których biblioteki naukowe realizują swoje wspólne projekty:

- Stowarzyszenie Bibliotekarzy Estońskich [Estonian Librarians Association] (założone w 1923 roku, a restytuowane w 1988), które posiada komitety do spraw bibliografii, rozwoju kolekcji, edukacji i szkoleń, klasyfikacji i indeksowania, nazewnictwa oraz druków rzadkich; sekcję ds. bibliotek specjalnych; grupę roboczą ds. edukacji na odległość; okrągły stół skupiający dyrektorów bibliotek specjalnych i naukowych etc.,
- Konsorcjum ELNET [Estonian Library Network] (założone w 1996 roku), w strukturze którego znajdują się grupy robocze ds. katalogowania w formacie MARC, opisu analitycznego, haseł wzorcowych, retrokonwersji, literatury dotyczącej muzyki, sztuki i kartografii, a także grupy ds. czasopism, udostępniania, zagadnień technicznych, nabytków elektronicznych, biblioteki cyfrowej i biblioteki wirtualnej,
- Rada Bibliotek Naukowych [Council of Research Libraries] (utworzona w 2002 roku przez Ministerstwo Edukacji i Badań Naukowych).

Pewne projekty kooperacyjne (dotyczące standaryzacji, zbierania i przetwarzania danych statystycznych bibliotek, digitalizowania materiałów z mikrofilmowanych) realizowane są także pod auspicjami Biblioteki Narodowej oraz w ramach umów dwustronnych pomiędzy bibliotekami. W skład większości komitetów i grup roboczych wchodzi przedstawiciele Wydziału Studiów Informacyjnych Uniwersytetu Pedagogicznego w Tallinie [Department of Information Studies of Tallinn Pedagogical University], jedynej instytucji w Estonii, która kształci specjalistów informacji naukowej na wszystkich poziomach akademickich.

O ustawodawstwie

O ile współpraca pomiędzy bibliotekami może być dobrowolna, o tyle bezwzględnie konieczna będzie współpraca bibliotek naukowych z władzami państwa, zwłaszcza w kwestii ustawodawstwa. Najważniejsze estońskie biblioteki naukowe należą do sześciu uczelni, których działalność określa prawo publiczne. Do 2001 roku rola, zadania oraz zasady finansowania tych bibliotek nie były regulowane na poziomie narodowym przez żadne akty prawne. Dotowano je z budżetów uczelnianych, co nie wystarczało do zagwarantowania właściwej jakości informacji naukowej, a biblioteki oferowały swoje usługi za darmo. Podstawą do przyznawania środków finansowych uczelniom jest zaś zapotrzebowanie państwa na kształcenie studentów w danym roku akademickim, więc poza pokryciem kosztów nauczania zaledwie

starczają one na kupno podręczników.

Do tej pory jedynie estońska Biblioteka Narodowa działała na mocy odrębnej ustawy, która definiowała jej zadania jako biblioteki narodowej, parlamentarnej oraz naukowej.

Dzięki analizom przeprowadzonym przez Ministerstwo Kultury w roku 2000 został opracowany plan rozwoju bibliotek estońskich, który określał ich cele ogólne, najistotniejsze zadania oraz strategię, zakres podejmowanych działań, mówił także o szczególnym znaczeniu tych placówek. Oszacowano również wysokość funduszy potrzebnych bibliotekom naukowym do gromadzenia zbiorów. Plan rozwoju, o którym mowa, ożywił współpracę pomiędzy bibliotekami a Ministerstwem Edukacji i Badań Naukowych w kwestii prawnego uregulowania statusu bibliotek naukowych. W efekcie tych zabiegów ministerstwo przygotowało projekt zmian w *Ustawie o rozwoju i organizacji badań naukowych* [Organisation of Research and Development Act]. Poprawki zostały przyjęte w 2001 roku, a w ustawie zdefiniowano bibliotekę naukową jako instytucję lub jej część, której celem jest:

- zapewnianie dostępu do informacji naukowej i technologicznej na poziomie całego kraju,
- wspieranie rozwoju i badań naukowych,
- propagowanie idei ustawicznego uczenia się wszystkich obywateli Estonii.

Ustawa ta nakłada na Ministerstwo Edukacji i Badań Naukowych obowiązek koordynowania prac nad przygotowaniem i aktualizowaniem wspólnego planu gromadzenia zbiorów bibliotek naukowych oraz znajdowania w budżecie państwa funduszy na działalność tych bibliotek.

Następnym krokiem było wprowadzenie w 2002 roku - przez Ministerstwo Edukacji i Badań Naukowych - przepisów prawnych, określających wymogi i warunki, jakie należy spełnić, by uzyskać status biblioteki naukowej. Zgodnie z tymi przepisami, biblioteki naukowe muszą spełniać następujące kryteria:

- głównym zadaniem biblioteki (określonym w statucie) jest gromadzenie, przetwarzanie, przechowywanie i udostępnianie informacji potrzebnej do prowadzenia działalności naukowo-rozwojowej,
- grupą celową biblioteki są pracownicy naukowcy,
- podstawowe, darmowe usługi są powszechnie dostępne,
- biblioteka posiada system wyszukiwania informacji oraz warunki do jego utrzymywania i wykorzystywania,
- biblioteka gromadzi zbiory z zakresu przynajmniej dwóch z wymienionych dziedzin: nauki przyrodnicze, nauki techniczne, nauki medyczne, nauki rolnicze, nauki społeczne, humanistyka,
- zbiory są katalogowane i klasyfikowane zgodnie z międzynarodowymi standardami przyjętymi w Estonii,
- biblioteka prowadzi działalność naukowo-rozwojową, publikuje sprawozdania z tej działalności, angażuje się we współpracę z instytucjami naukowymi i badaczami, tworzy bibliograficzne bazy danych,
- informacje o jej zbiorach znajdują się w zbiorczym katalogu bibliotek estońskich (ESTER).

Aby uzyskać status biblioteki naukowej, placówka aplikująca musi złożyć odpowiedni wniosek wraz z szeregiem załączników (statut, plan rozwoju, plan gromadzenia zbiorów, sprawozdanie roczne z działalności biblioteki, sprawozdanie finansowe, samoocenę etc.). Wnioski są oceniane, a decyzję o przyznaniu lub o odmowie przyznania statusu podejmuje specjalna komisja Ministerstwa Edukacji i Badań Naukowych. Oficjalnie status biblioteki naukowej nadawany jest przez estoński rząd na wniosek Ministerstwa Edukacji i Badań Naukowych na okres pięciu lat. Obecnie status bibliotek naukowych posiadają:

- Biblioteka Uniwersytetu w Tartu [Tartu University Library] (2002),
- Biblioteka Politechniki w Tallinie [Tallinn Technical University Library] (2002),
- Biblioteka Naukowa Uniwersytetu Pedagogicznego w Tallinie [Academic Library of Tallinn Pedagogical University] (2002),
- Biblioteka Estońskiej Akademii Rolniczej [Estonian Agriculture University Library] (2004).

Prace nad regulacjami dotyczącymi finansowania bibliotek naukowych wciąż jeszcze trwają. Pierwsze dotacje zostały wypłacone w 2003 roku, a reguły przyznawania i warunki przydziału funduszy opierały się na porozumieniu między Radą Rektorów Uczelni Wyższych [Board of University Rectors] a Ministerstwem Edukacji i Badań Naukowych. Całkowita suma przyznanych dotacji wynosiła około 1,2 miliona euro, z czego 665 tys. rozdzielono pomiędzy biblioteki naukowe, a 543 tys. przeznaczono na łączne wsparcie zasobów elektronicznych powstających dzięki Konsorcjum ELNET.

Skoordynowany rozwój kolekcji

Estońskie biblioteki naukowe mają ponad trzydziestoletnie doświadczenie w zakresie skoordynowanego rozwoju kolekcji. Działalność na tym polu została zapoczątkowana w latach 70. przez komisję ds. kolekcji Państwowego Komitetu Bibliotek [State Library Committee]. W latach 60. zainicjowano publikowanie centralnego katalogu czasopism zagranicznych, a w 1974 roku rozpoczęto wydawanie centralnego katalogu książek zagranicznych. W latach 70. i 80. dwukrotnie przeprowadzono szeroko zakrojone badania dotyczące kolekcji bibliotecznych i ich wykorzystania. W latach 90. działania w tej dziedzinie kontynuował

komitet ds. rozwoju kolekcji Stowarzyszenia Bibliotekarzy Estońskich. Lista głównych bibliotek naukowych oraz zasady ich funkcjonowania, podstawy rozwoju kolekcji, a także plan gromadzenia zbiorów bibliotek naukowych i specjalnych zostały w 1994 roku zatwierdzone na mocy odpowiednich przepisów Ministerstwa Kultury i Edukacji. Przyjęte przepisy podzieliły zadania pomiędzy 15 estońskich bibliotek naukowych i specjalnych. Plan rozwoju kolekcji wykorzystywał 57 dziedzin (wybranych na podstawie klasyfikacji stosowanej przez Estońską Fundację Nauki [Estonian Science Foundation]), jako kategorie gromadzenia oraz określał trzy następujące zakresy pozyskiwania materiałów z konkretnych dziedzin:

- A - możliwie jak najbardziej kompletne materiały,
- B - wybrane materiały,
- C - nieliczne wybrane materiały.

Trudno ocenić, jak te przepisy oraz zastosowana metodologia wpłynęły na rzeczywistą koordynację rozwoju kolekcji, ponieważ:

- przyjęte przepisy nie gwarantowały żadnych dodatkowych funduszy na realizację wyznaczonych zadań,
- nie istniało narzędzie (system informacji on-line), które pozwalałoby na sprawną wymianę danych o już istniejących zbiorach oraz o bieżących zamówieniach współpracujących ze sobą bibliotek,
- zakresy gromadzenia były nastawione na potrzeby bibliotek i bardzo ogólne,
- schemat klasyfikacyjny Estońskiej Fundacji Nauki był zbyt ogólny i nie obejmował wszystkich tematów badań naukowo-rozwojowych; trudno było go zastosować w praktyce także dlatego, że biblioteki klasyfikują swoje zbiory zgodnie z UKD.

Aby osiągnąć realny efekt, konieczne okazało się uzyskanie dodatkowych funduszy, zastosowanie wspólnego systemu informacji oraz zmiana założeń i metodologii wspólnego planu gromadzenia zbiorów. Niestety, wszelkie zabiegi zmierzające do zdobycia dodatkowych funduszy na rozwój kolekcji nie przyniosły do końca minionego stulecia poważniejszych rezultatów. W 1997 roku biblioteki naukowe zaczęły poznawanie, testowanie i przystosowywanie do własnych potrzeb wspólnego systemu informacji, który wdrożono w roku 1999. Zastosowanie zintegrowanego systemu informacji on-line stało się istotnym elementem prac nad stworzeniem wspólnego planu gromadzenia. Po wielu dyskusjach zdecydowano się wykorzystać UKD do określenia szczegółowych kategorii gromadzenia i zastąpić zakresy pozyskiwania materiałów nastawione na potrzeby bibliotek zakresami precyzyjnie zdefiniowanymi. W 1997 roku został wprowadzony w estońskich bibliotekach naukowych schemat RLG Conspectus, który z czasem stosowany był jako rozwiązanie modelowe w tej dziedzinie. Conspectus daje podstawy wspólnego rozwoju kolekcji. Ze względu na szeroko zakreślone cele Conspectus może znaleźć zastosowanie przy:

- oszacowaniu/ocenie dostępnych kolekcji,
- określaniu profilu gromadzenia i związanych z nim zadań podstawowych,
- koordynacji akwizycji bieżącej,
- ochronie i wycofywaniu zbiorów,
- planowaniu strategicznym i zdobywaniu potrzebnych funduszy.

W schemacie RLG Conspectus poszczególne zakresy gromadzenia są dokładnie zdefiniowane i oznaczone odpowiednimi identyfikatorami:

- 0 - poza zainteresowaniem,
- 1 - zakres minimalny,
- 2 - zakres podstawowych informacji,
- 3 - zakres odpowiadający potrzebom uczenia się,
- 4 - zakres odpowiadający potrzebom prowadzenia badań,
- 5 - zakres maksymalny, jak najbardziej kompletny.

Zakresy te mają charakter narastający - każdy wyższy zakres zawiera zakresy niższe. Można je także opatrzyć odpowiednimi kodami językowymi etc.

Na etapie początkowym biblioteki naukowe przystąpiły do realizacji projektu pilotażowego, którego celem było opracowanie własnego planu gromadzenia opartego na UKD z wykorzystaniem identyfikatorów zakresów gromadzenia zgodnych ze schematem RLG Conspectus. Efektem tej pracy było powstanie modelu, w którym rzędy oznaczały działy, kategorie i dziedziny według UKD, a kolumny zawierały kody zakresu gromadzenia. Analiza wypełnionego danymi modelu wykazała, że w naszym przypadku nie jest wskazane wykorzystanie wszystkich zakresów gromadzenia RLG, a zasada ich "narastania" nie zawsze jest stosowna.

W latach 2002-2003 stworzono pierwszą wersję modelu wspólnego gromadzenia, w której znalazły się dane o profilach gromadzenia trzech bibliotek o statusie naukowym oraz Biblioteki Narodowej. Model został przyjęty przez Radę Bibliotek Naukowych i przekazany Ministerstwu Edukacji i Badań Naukowych. Jest to także jeden z podstawowych dokumentów, jakim posługuje się ministerstwo, ustalając zasady podziału funduszy pomiędzy biblioteki naukowe. W 2004 roku zostanie opracowany ostateczny model gromadzenia wszystkich estońskich bibliotek naukowych i specjalnych oparty na UKD z wykorzystaniem trzech zakresów gromadzenia:

- zakres podstawowych informacji,
- zakres odpowiadający potrzebom uczenia się,
- zakres odpowiadający potrzebom prowadzenia badań naukowych.

Zawartość poszczególnych zakresów została dokładnie zdefiniowana dla ogólnego użytku. Jeśli profile gromadzenia różnych bibliotek będą się pokrywać, biblioteki mogą uzgodnić, która z nich przede wszystkim gromadzi materiały z określonej dziedziny (tematu), a fundusze, zamiast na duplikowanie zbiorów, mogą zostać przeznaczone na rozszerzanie kolekcji z innych dziedzin. Zasadniczym celem takiego postępowania jest efektywniejsze wykorzystywanie - na poziomie narodowym - ograniczonych środków finansowych.

Tworzenie wspólnych baz danych

Realizację pierwszego projektu współpracy w tym zakresie rozpoczęto w 1974 roku. Jego celem było stworzenie bazy danych książek zagranicznych około 30 estońskich bibliotek naukowych i specjalnych. Do przetwarzania danych wykorzystywano radzieckie komputery pozbawione dostępu do sieci. Jedyną korzyścią, jaką przyniósł ten projekt (realizowany do roku 1990), był drukowany katalog centralny.

Pod koniec lat 80. największe biblioteki naukowe rozpoczęły wdrażanie własnych aplikacji przeznaczonych do tworzenia baz danych w oparciu o sprzęt PC. Aplikacje te nie były zestandaryzowane ani kompatybilne ze sobą, a wymiana rekordów pomiędzy bibliotekami była możliwa jedynie po skomplikowanej konwersji danych. Ponieważ istniała potrzeba regularnej współpracy, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Estońskich w 1992 roku powołało do życia roboczą grupę ds. automatyzacji bibliotek. W 1993 roku grupa ta przygotowała dwa kluczowe dokumenty, na mocy których biblioteki mogły przez szereg lat tworzyć projekty rozwoju technologii IT w środowisku bibliotecznym. Były to ogólne zasady automatyzacji bibliotek oraz projekt "System informacyjny bibliotek estońskich".

W 1995 roku stało się oczywiste, że bez pomocy międzynarodowych fundacji, w oparciu jedynie o stworzone przez siebie oprogramowanie oraz szereg różnych baz danych, estońskie biblioteki naukowe nie będą w stanie zaoferować usług zadawalających użytkownika ani wdrożyć zintegrowanego systemu informacji, odpowiadającego pożądanym standardom. Konkluzja ta wymusiła znalezienie takiej pozarządowej organizacji non-profit, która pozwoliłaby na efektywniejsze porozumiewanie się i umocniła współpracę bibliotek zmierzającą do osiągnięcia wspólnych celów. W 1996 roku powstało Konsorcjum ELNET, posiadające niezależną osobowość prawną, a w drodze przetargu wybrano zintegrowany system biblioteczny INNOPAC (Innovative Interfaces Inc.). Fundusze na zakup oprogramowania zapewniła Fundacja Andrew W. Mellona. Dodatkowe środki, na kupno niezbędnego sprzętu, pochodziły z budżetu państwa.

Pod koniec 1998 roku Konsorcjum ELNET zaprezentowało rozwiązanie "wszystko w jednym", oparte na oprogramowaniu INNOPAC oraz na dwóch serwerach (bazy danych) znajdujących się w Tallinie i Tartu. Zintegrowany system pełni jednocześnie rolę:

- bazy danych estońskiej bibliografii narodowej,
- bazy danych rekordów CIP (książek wydanych drukiem),
- centralnego katalogu bibliotek należących do konsorcjum,
- narzędzia do przechowywania i zarządzania lokalnymi danymi każdej z bibliotek członkowskich (gromadzenie, użytkownicy, udostępnianie etc.),
- centrum dystrybucji (przesyłania) rekordów bibliograficznych,
- podstaw skoordynowanego rozwoju kolekcji.

W 2001 roku dwie największe sieci bibliotek publicznych - Tallina i Tartu - dołączyły do Konsorcjum. Istnieje jeden wspólny katalog INNOPAC ośmiu bibliotek w Tallinie i jeden wspólny katalog INNOPAC czterech bibliotek w Tartu.

Zbiórca katalog elektroniczny (ESTER) zawiera dane dotyczące książek, czasopism, nut, map, dokumentów dźwiękowych, artykułów z estońskich czasopism oraz linki do dokumentów elektronicznych. Nie jest możliwe równoczesne przeszukiwanie systemów w Tallinie i Tartu, ale wykorzystując funkcję gatewaya, można za pomocą kliknięcia myszą wyszukiwanie wykonane w jednym systemie powtórzyć w systemie drugim. W obydwu systemach dla każdego tytułu istnieje tylko jeden rekord bibliograficzny, do którego poszczególne biblioteki dodają własne dane jednostkowe (wypełniają w rekordzie MARC21 wspólne pola 9XX) oraz dołączają swoje rekordy egzemplarzy. Realizacja tego typu przedsięwzięcia opiera się na jak najściślejszej współpracy pomiędzy bibliotekami należącymi do Konsorcjum ELNET. Zasady współpracy określają zebrane na piśmie "reguły gry". Każdy występujący w systemie tytuł został opracowany zgodnie ze zuniifikowanymi zasadami katalogowania, uzupełniony numerami UKD oraz klasyfikacją zgodną z Estońskimi Hasłami Przedmiotowymi, które dla celów wyszukiwawczych będą automatycznie tłumaczone na język angielski za pośrednictwem hasła wzorcowego.

Dzięki współpracy poczyniono znaczne oszczędności w zakresie siły roboczej, technologii informacyjnych oraz szkolenia pracowników. Standaryzacja i unifikacja gwarantują odpowiednią jakość bazy danych. Użytkownik końcowy może przeszukiwać katalogi, korzystając z jednolitego, stałego interfejsu, bez względu na to, czy przeszukuje bazę jednej biblioteki czy centralny katalog bibliotek należących do Konsorcjum ELNET.

Pozyskiwanie zasobów elektronicznych

Pierwsze przymiarki do płatnych baz danych udostępnianych w sieci, estońskie biblioteki naukowe rozpoczęły w 1998 roku. W tym samym czasie rozszerzył się zakres podejmowanych przez Konsorcjum ELNET zadań i utworzono w nim grupę roboczą ds. pozyskiwania zasobów elektronicznych. Pierwsze kontrakty zostały podpisane w 1999 roku, kiedy to trzy biblioteki wspólnie zakupiły bazy danych EBSCO. Od 2000 roku Konsorcjum ELNET z powodzeniem uczestniczy w zainicjowanym przez OSI (Open Society Institute) projekcie eIFL (Electronic Information for Libraries) i znajduje się w grupie najaktywniejszych użytkowników baz EBSCO. Od roku 2001 Konsorcjum ELNET, jako instytucja reprezentująca wspólne interesy bibliotek estońskich, prowadzi negocjacje i zawiera kontrakty z dostawcami baz danych on-line. Wskaźniki wykorzystywania czasopism elektronicznych są cały czas bardzo wysokie. Niestety, brak centralnego systemu finansowania sprawił, że sprostanie oczekiwaniom badaczy i naukowców, związanym ze stworzeniem biblioteki elektronicznej, okazało się niemożliwe.

Pierwsze środki finansowe przyznane w 2002 roku przez Ministerstwo Edukacji i Badań Naukowych na zakup baz EBSCO zapewniły warunki do stworzenia znacznie szerszego dostępu do zasobów elektronicznych w Estonii. Przyznane w 2003 roku przez państwo środki finansowe w wysokości ponad 0,5 miliona euro pozwoliły w istotny sposób zwiększyć liczbę wspólnie prenumerowanych baz danych. Za pośrednictwem Konsorcjum ELNET zakupiono 8 pakietów czasopism elektronicznych (ponad 10 000 tytułów), 5 abstraktowych baz danych oraz 4 inne pakiety (materiały faktograficzne, słowniki, literatura pomocnicza, etc.). Liczba bibliotek korzystających z dostępu do baz w ramach konsorcjum kształtuje się od 2 do 9 w zależności od bazy danych. Dzięki licencji ogólnonarodowej ponad 100 instytucji i bibliotek estońskich posiada dostęp do baz EBSCO. Można zatem powiedzieć, że w niektórych przypadkach wielkie przedsięwzięcie może też oznaczać bardzo dobry interes.

Ponieważ opłaty licencyjne stale rosną, ważne jest zagwarantowanie zwiększonych funduszy umożliwiających kontynuację już wykupionych subskrypcji. W 2004 roku dotacja ze strony Ministerstwa Edukacji i Badań Naukowych ma wynieść 0,8 miliona euro. Dotacja ta, chociaż wyższa (o 0,3 miliona euro), nie pozwala na zwiększenie liczby prenumerowanych baz danych, pokrywa jednak koszty podniesionych opłat licencyjnych. Koordynacja na poziomie narodowym zapotrzebowania na zasoby elektroniczne oraz powierzenie Konsorcjum ELNET kwestii negocjacji i zawierania kontraktów posiada wiele zalet. Po pierwsze, te same środki finansowe pozwalają bibliotekom należącym do konsorcjum kupić więcej ze względu na ich większą "masę krytyczną". Po drugie, w niektórych przypadkach negocjacje dotyczące ceny i warunków udostępniania są bardzo skomplikowane, a nie każda biblioteka ma do tego wystarczające fachowe przygotowanie. Istnieją rozmaite metodologie kalkulowania opłat licencyjnych i ważne jest, aby znaleźć w kwestii cen i zasad korzystania rozwiązanie optymalne. Zgodnie z przyjętymi zasadami postępowania, testowanie większości jeszcze nie subskrybowanych baz danych odbywa się w sposób zcentralizowany za pośrednictwem ELNET-u, jednakże ocena tych baz, oparta na opiniach użytkowników końcowych, statystykach wykorzystania, współczynnikach oddziaływania [impact factors] etc., to zadanie bibliotek członkowskich. Wyniki ocen będą zbierane i omawiane przez grupę roboczą, a następnie sporządzona zostanie lista potrzebnych źródeł elektronicznych, opatrzona przybliżonym kosztorysem. Oczywiście, na takich listach znajduje się zawsze więcej pozycji, niż można kupić za dostępne środki, toteż decyzję ostateczną podejmie Rada Bibliotek Naukowych.

Podążając za przykładem Finish FinELib, pragniemy stworzyć taką biblioteką elektroniczną, posiadającą fundusze celowe i pozyskującą dodatkowe środki od partycypujących w niej instytucji, która zapewniłaby estońskim naukowcom dostęp do jak najszerszej informacji naukowej.

Standaryzacja

Działania na rzecz standaryzacji zostały zainicjowane w 1990 roku utworzeniem przez Stowarzyszenie Bibliotekarzy Estońskich grupy roboczej, której zadaniem było opracowanie formatu wymiany danych pozwalającego na wymianę rekordów bibliograficznych. Estoński format wymiany danych, oparty na wspólnym formacie wymiany danych UNESCO [Common Communication Format of UNESCO], opublikowano w 1991 roku. W 1993 roku ruszył projekt przygotowania estońskiej wersji UKD. Nie posiadał żadnych specjalnych źródeł finansowania - 32 katalogerów zajmujących się klasyfikacją przedmiotową z 10 bibliotek oraz kilku specjalistów z zewnątrz realizowało to zadanie, wykonując równocześnie swoją dotychczasową pracę. Podstawą tłumaczenia była UDC Master Reference File [komputerowa kartoteka haseł wzorcowych UKD], ale estońska wersja UKD nie jest jej dokładną kopią, gdyż zawiera pewne przeróbki i uaktualnienia. Estońska wersja UKD została opracowana i opublikowana w 1999 roku. Kolejny duży projekt - przygotowanie Estońskich Haseł Przedmiotowych [Estonian General Subject Headings] - został zakończony w tym samym roku, a jego realizacja dzięki finansowemu wsparciu ze strony Biblioteki Narodowej i Ministerstwa Kultury trwała znacznie krócej.

Od 1999 roku działa w Bibliotece Narodowej grupa robocza ds. standardów bibliotecznych. Zadaniem grupy jest koordynacja na poziomie narodowym działań związanych ze standaryzacją, przekład międzynarodowych standardów oraz doprowadzenie do opracowania standardów estońskich tam, gdzie jest to potrzebne. Pierwszym krokiem było sporządzenie listy międzynarodowych standardów dotyczących bibliotek. Przede wszystkim należało określić potrzeby bibliotek w tej materii. Możliwe było albo przyjęcie standardów międzynarodowych, albo przetłumaczenie ich na język estoński. W niektórych przypadkach przydatne jest opracowanie oficjalnych estońskich standardów, ale mogą być one także przyjęte jako Narodowe Standardy Biblioteczne etc. Rezultatem tych prac było opracowanie w 2000 roku pierwszego

estońskiego standardu. Była to norma *EVS-ISO 11620:2000. Informacja i dokumentacja. Wskaźniki wydajności bibliotek (ISO 11620:1998)*. Standard ten definiował wskaźniki ogólne, które mogą być stosowane we wszystkich bibliotekach niezależnie od ich typu, ale niedostatecznie szczegółowe, by z ich pomocą mierzyć i porównywać efektywności bibliotek naukowych. W minionym roku Rada Rektorów Uczelni Wyższych powołała specjalną jednostkę, której zadaniem jest opracowanie wskaźników wydajności przeznaczonych dla bibliotek naukowych. Niektóre z wybranych przez tę jednostkę kryteriów to:

- koszty gromadzenia zbiorów przypadające na jednego studenta,
- koszty utrzymania biblioteki przypadające na jednego studenta,
- liczba pracowników biblioteki (wg współczynnika FTE Full Time Enrollment, czyli zarejestrowanych w pełnym wymiarze godzin) przypadających na jednego studenta,
- stanowiska komputerowe przypadające na jednego studenta,
- wielkość procentu całości zbiorów stanowiących zbiory "otwartego dostępu" [open access],
- wielkość procentu wszystkich obiektów stanowiących obiekty skatalogowane w systemie komputerowym,
- wielkość procentu studentów uczestniczących w kursach wyszukiwania informacji.

Tylko dane ujednolicone mogą być mierzone i porównywane. Aby stało się to możliwe, wprowadzono drugi estoński standard: *EVS-EN ISO 2789:2003. Informacja i dokumentacja. Międzynarodowe statystyki biblioteczne (ISO 2789:2003)*. Od 2003 roku wszystkie szczegółowe dane statystyczne estońskich bibliotek specjalnych i naukowych dostępne są na stronach internetowych Biblioteki Narodowej. Pewne międzynarodowe standardy (ISBN, ISSN, kody państw etc.) zostały już przełożone na język estoński, inne (elementy standardu metadanych Dublin Core, jego terminologia, transliteracja z cyrylicy etc.) są obecnie tłumaczone. Niektóre międzynarodowe standardy opisu bibliograficznego IFLA (publikacje monograficzne, zasoby elektroniczne) są tłumaczone na język estoński i uznawane za Narodowe Standardy Biblioteczne, inne wciąż na przetłumaczenie czekają. Standard MARC21 został częściowo przetłumaczony na język estoński podczas wdrażania zintegrowanego systemu bibliotecznego. W celu ujednolicenia terminologii bibliotecznej opracowano sieciowy słownik encyklopedyczny z angielskimi, rosyjskimi, niemieckimi, fińskimi i francuskimi odpowiednikami haseł estońskich. Słownik zawiera około 3000 terminów bibliecznych i jest aktualizowany.

W 2003 roku opracowany został standard dotyczący zawodu bibliotekarza, ustanawiający jednolite wymagania i umiejętności związane z tą profesją. Zgodnie z *Ustawą o zawodzie bibliotekarza*, w 2004 roku Stowarzyszenie Bibliotekarzy Estońskich powołało specjalną komisję do nadawania uprawnień bibliotekarza, jednakże statut i procedury pracy tej komisji wciąż są w fazie przygotowawczej.

Inne projekty wspólne

Dzięki wsparciu Open Estonia Foundation, OSI oraz Fundacji Andrew W. Mellona w latach 1999-2000 rozpoczęto realizację wielu wspólnych projektów związanych z **retrokonwersją**. W fazie końcowej znajduje się obecnie projekt retrokonwersji publikacji estońskich, sporo pracy wymaga jeszcze retrokonwersja zbiorów obcojęzycznych. W tej chwili liczba haseł w katalogu elektronicznym ESTER wynosi około 4 miliony, tymczasem zbiory wszystkich uczestniczących w konsorcjum bibliotek naukowych liczą łącznie około 12 milionów.

Większość estońskich gazet wydawanych w latach 1917-1940 oraz wiele roczników gazet starszych zostało w latach 90. zmikrofilmowanych. Całkowita liczba mikrofilmów to około 1500 rolek. Oryginały gazet ze względu na zły stan zachowania papieru bardzo łatwo ulegają uszkodzeniom podczas ich przeglądania. Mikrofilmowanie zapewnia ochronę czasopism, jednakże korzystanie z mikrofilmów jest niezbyt wygodne, szybko ulegają one zniszczeniu, a wykonanie następnych mikrofilmów jest kosztowne. Celem wspólnego projektu **digitalizacji materiałów mikrofilmowanych** jest umożliwienie użytkownikowi końcowemu łatwego dostępu drogą elektroniczną do treści zmikrofilmowanych dokumentów. W tym celu w 2002 roku nabyto, przystosowano do własnych potrzeb i przetestowano specjalny skaner oraz opracowano technologię zapisywania i katalogowania plików graficznych. W 2003 roku stworzono oprogramowanie służące do indeksowania plików graficznych oraz narzędzie umożliwiające udostępnienie materiałów w sieci w systemie open access. Prace nad tym projektem finansowało Konsorcjum ELNET oraz Ministerstwo Kultury. Obecnie można już korzystać z pierwszych zdigitalizowanych gazet estońskich (15 wybranych tytułów z lat 1857-1920).

W 2001 roku powołano specjalną grupę roboczą ds. stworzenia **wspólnego portalu informacyjnego** bibliotek naukowych. W wyniku licznych badań i dyskusji opracowano koncepcję ogólną, podstawowe zasady oraz wymagania portalu. Celem projektu jest przedstawienie użytkownikom końcowym portalu informacyjnego, stanowiącego bezpieczny punkt dostępu do wielu źródeł przeszukiwanych przez różne protokoły, umożliwiającego przeszukiwanie różnorodnych zasobów - licencjonowanych baz pełnotekstowych i baz cytowań, lokalnych zdigitalizowanych kolekcji, stron internetowych, wyszukiwarek, baz danych opartych na protokole Z39.50, katalogów bibliotek etc. Oprogramowanie do metawyszukiwania musi mieć zdolność wyszukiwania także tekstów zapisanych z użyciem estońskich znaków diakrytycznych czy cyrylicą. Przetestowano i oceniono jak dotąd tylko jeden produkt - MetaFind (Innovative Interfaces Inc). Niestety, na realizację tego projektu wciąż nie ma specjalnych funduszy, a uczestniczące w nim biblioteki nie są w stanie pokryć kosztów oprogramowania portalu z własnych budżetów.

Tekst referatu wygłoszonego na 25. Konferencji IATUL (Kraków, 2004) i opublikowanego w języku angielskim w materiałach konferencyjnych *Library Management in Changing Environment*, IATUL Proceedings, vol. 14 (New Series). Wyd. dla IATUL przez Bibliotekę Główną Politechniki Krakowskiej (Kraków 2004). Dostępny on-line ze strony IATUL: JÄRS, J. Cooperation Between Estonian Research Libraries. In IATUL Proceedings [on-line]. [dostęp 10 grudnia 2004]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.iatul.org/conference/proceedings/vol14/fulltexts/Juri%20Jars.pdf>.

Współpraca estońskich bibliotek naukowych: kwestie integracji i wspólnego korzystania z zasobów / Jüri Järs// W: Biuletyn EBIB [Dokument elektroniczny] / red. naczelny Bożena Bednarek-Michalska. - Nr 10/2004 (61) grudzień. - Czasopismo elektroniczne. - [Warszawa] : Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich KWE, 2004. - Tryb dostępu: <http://www.ebib.pl/2004/61/jars.php>. - Tyt. z pierwszego ekranu. - ISSN 1507-7187